

Programy udržateľného rozvoja na miestnej úrovni (Príklady zo Slovenska)

J. M. Alcorn, M. Brennan: Local Sustainable Development Programs (Examples from Slovakia). Život. Prostr., Vol. 36, No. 2, 98 – 101, 2002.

Local “sustainable development” programs build democracy in four ways: 1. institutional capacity building, 2. opening opportunities for further public participation in the process of local governance, 3. multi-level networking, and 4. social capital development. These venues can be utilised through two complementary approaches currently being used in the Central Eastern Europe (CEE) and are elaborated to show their utility for developing democracy in local communities. CEE case studies from Púchov and Martin illustrate the validity of these assertions and outline a complementary, integrated approach that offers a flexible framework of tools. This combination of methodologies from environmental management and community development spheres simultaneously facilitates the achievement of a more ecologically sustainable and actively democratic character in communities. Hence, this combined approach offers an effective tool for communities to truly “develop” in a balanced way and, more significantly, to improve their ability and opportunities to choose their future.

Programy udržateľného rozvoja prispievajú k budovaniu demokracie štyrmi spôsobmi: 1. budovaním inštitucionálnej kapacity, 2. vytváraním príležitostí pre účasť verejnosti na procese riadenia v mestách a obciach, 3. vytváraním viacúrovňových sietí, 4. rozvojom sociálneho kapitálu. Tieto typy programov sa realizujú v rámci flexibilnej holistickej koncepcie, ktorá pozostáva z dvoch odlišných, avšak navzájom sa dopĺňajúcich postupov.

Prvý postup presadzujú rôzne organizácie (napr. OSN a REC) prostredníctvom programov trvalo udržateľných miest (SCP – Sustainable Cities Programme) a miestnych environmentálnych aktivít (LEAP – Local Environmental Action Plans). Tieto programy sa opierajú o strategické plány, ktoré majú holistický a komplexný charakter a uskutočňujú ich samosprávy.

Druhý postup sa orientuje na rozvoj sociálneho kapitálu komunity, umožňuje väčšiu pružnosť a rozvíja demokraciu. Prispieva tak k budovaniu inštitucionálneho kapitálu, ktorý sa rozvíja v rámci prvého postupu (Putnam, 1993).

Budovanie inštitucionálnej kapacity na úrovni samosprávy zahŕňa oba postupy. Jej rozvoj je nevyhnutný pre

aktívne a efektívne riadenie procesov udržateľného rozvoja na miestnej úrovni. Miestna inštitucionálna kapacita zahŕňa nielen technické a komunikačné zručnosti, ale aj oveľa dôležitejšie veci – toleranciu k rôznym názorom a nezaujatosť pri ich hodnotení. Rozvoj inštitucionálnej kapacity poskytuje možnosť efektívne využiť účasť verejnosti v procese udržateľného rozvoja. (“Zostaví sa komplexná skupina, ktorej úlohou je prediskutovať holistický manažment a rozvoj komunity. Do takejto skupiny, pozostávajúcej z menších záujmových skupín, ktoré sa zaoberajú istým konkrétnym problémom, patria členovia komunity s rozdielnymi, dokonca protichodnými stanoviskami a pozíciami, čím sa zabezpečí lepšie rozhodovanie a predídze sa zastaveniu aktivít.” – Chrislip, 1997). V počiatočných štádiách sa do projektu zapája množstvo rozlične orientovaných skupín (Nagy et al., 1994). Aktívna účasť verejnosti pomáha budovať sociálnu kapacitu potrebnú na vytvorenie silného občianskeho povedomia, ako aj vytvárať demokratickejší charakter miestnej komunity.

Verejnost možno zapojiť do procesu udržateľného rozvoja aj iným spôsobom, a to vytvorením viacúrovňových sietí. “Sociálne a politické siete sú organizované hori-

zontálne, nie hierarchicky. Takéto občianske komunity vysoko hodnotia solidaritu, účasť občanov a spolupatričnosť. A tu funguje demokracia.“ (Putnam, 1993)

Proces udržateľného rozvoja na miestnej úrovni má schopnosť vytvárať príležitosti na sieťovanie vkomunité, najmä medzi občanmi a skupinami s rovnakými záujmami. Spolupráca a výmena informácií v rámci celej komunity prispieva k jej demokratickejšiemu charakteru (Nagy et al., 1994).

Tento proces sa môže rozšíriť z miestnej úrovne na národnú a medzinárodnú napríklad prostredníctvom programov pre mestá. Medzinárodné partnerské programy, ktoré rozvíja Veľká Británia s mestami v krajinách strednej a východnej Európy, vytvorili viacero možností vzájomnej spolupráce (Fennel, Masters, 1998). Viacúrovňové sieťovanie značne prispieva k demokratickejšiemu charakteru komunity a posilňuje ho aj v miestach, ktoré sú prepojené s danou komunitou.

Prepojenia sa uskutočňujú na báze rozvoja sociálneho kapitálu v komunitách. Výchova a kultivácia sociálneho kapitálu je produktom úsilia mimovládnych organizácií (MVO) a samosprávy. Avšak účinnosť podobných iniciatív znižuje neefektívne plánovanie. Bohatstvo sociálneho kapitálu komunity (spoločnosti) súvisí so stupňom jej demokratického charakteru. V procesoch udržateľného rozvoja na miestnej úrovni sa môžu presadzovať snahy vychovať sociálny kapitál (t. j. komunálne sociálne prepojenia), a teda demokratické občianske povedomie.

Komunálne sociálne prepojenia možno prirovnať k ekologickým väzbám. Čím sú početnejšie, tým sú stabilnejšie a odolnejšie voči rušivým vonkajším vplyvom (Tilman, Downing, 1994; Naeem, Li, 1997). Komunita si rozvojom sociálnych prepojení zároveň vytvára príležitosti a alternatívy. Pri rozvinutej demokracii je dôležitým faktorom demokratický pluralizmus. Ten vychádza z plodných možností voľby a vytvára alternatívy výberu pre jednotlivca, komunitu i spoločnosť. Procesy udržateľného rozvoja na miestnej úrovni napomáhajú, ako vidno z nasledujúcich príkladov, prechodu k bohatej a aktívnej demokratickej dynamike v komunitách.

Príklady rozvíjania demokracie v mestách Púchov a Martin

V ostatných rokoch bol Púchov pilotným mestom programu Trvalo udržateľné mesto a rozvíjal sa tam Program miestnych environmentálnych aktivít. Mesto Púchov leží v severozápadnej časti Slovenska a má približne 20 000 obyvateľov. Koncom 90. rokov tu začala mimovládna organizácia ETP Slovensko (Košice) realizovať projekt Trvalo udržateľné mestá Slovenska (*podrobne sme o ňom informovali v článku S. Mačákovej, Život. Prostr. 35, 2001, 1, s. 5 – 8*). V Púchove sa uskutočnili tri

hlavné aktivity: 1. Vytvorenie a vyškolenie tímu pre trvalo udržateľný rozvoj mesta, ktorý sa skladal z členov mestského zastupiteľstva, pracovníkov mestského úradu, predstaviteľov MVO a miestnych expertov. 2. Zavedenie Systému environmentálneho manažérstva (EMS) v rámci mestského úradu. 3. Prehodnotenie a doplnenie environmentálnej politiky mesta Púchov.

Po vykonaní týchto troch krokov sa spolupráca s ETP zredukovala na minimum. Dôležitým aspektom celého procesu bol stimulujúci zásah do miestnej situácie a odštartovanie dvoch úspešných projektov. Tie poslúžili ako inšpirácia pre ďalšiu iniciatívu, ktorá nebola príliš úspešná. Program umožnil vznik púchovského Centra pre environmentálnu výchovu (púchovského Ekocentra), čo potom uľahčilo spoluprácu medzi MVO Zelená linka, Centrom voľného času a Mestským úradom v Púchove. Dlhodobým cieľom Zelené linky bolo vytvoriť, organizovať a riadiť centrum environmentálnej výchovy, čo sa však pre nedostatok technických a finančných zdrojov nepodarilo. Centrum voľného času malo podobný doplnkový cieľ – začleniť prostredníctvom školských a mimoškolských aktivít do svojho programu kurzy ekológie a environmentálnu výchovu. Cieľom Mestského úradu v Púchove bolo pozdvihnúť environmentálne povedomie miestnych občanov. Programom Trvalo udržateľné mesto sa tieto záujmy a zdroje spojili. Každý z partnerov prispel k realizácii projektu svojimi špecifickými zdrojmi (Zelená linka skúsenosťami z environmentálnej výchovy, Centrum voľného času priestormi, spoluprácou so školami a mestský úrad kontaktmi a finančnými prostriedkami). Kombinácia týchto schopností a zdrojov umožnila založenie a sprevádzkovanie Ekocentra (vo februári r. 2000), ktoré organizuje programy environmentálnej výchovy pre miestne základné školy. Projekt bol prvým výsledkom programu TUR v Púchove a podnietil vznik ďalšieho úspešného projektu, *Partnerskej iniciatívy TUR medzi mestami Púchov a Meadville* (Pensylvánia, USA). V decembri 1999 na Medzinárodnej konferencii trvalo udržateľných miest rozvinul púchovský tím koncepciu projektu. Vychádzal zo spolupráce MVO Ludia a voda a Southern Alleghenies Resource Conservation and Development Council v Pensylvánii. Projekt rozpracoval Jeremy Alcorn, trval rok a pol, ukončený bol v máji 2001. Púchov a Meadville podpísali vyhlásenie o spolupráci. Spoločne zvyšovali svoju inštitucionálnu kapacitu a uskutočnili 5-dňový výmenný pobyt technického tímu. Kvantifikácia konkrétnych výsledkov tejto spolupráce by bola veľmi rozsiahla, možno povedať, že bola obojstranne výhodná. K výsledkom patrí napríklad rozvoj profesionálnej kapacity (komunikácie, zdokonalenia technických a manažérskych schopností, ako aj zručností v zostavovaní projektov atď.), vybudovanie inštitucionálnej perspektívy a prepojenia s technickým know-how, ako aj diskusie o alterna-

tivách administratívnych stratégií. Všetci zúčastnení považujú projekt za úspešný.

Nedá sa to konštatovať o tretej iniciatíve, ktorá už od svojho neoficiálneho počiatku v júni 1999 (opätovné potvrdenie mestskej environmentálnej politiky) neprebíhala podľa očakávania. Táto iniciatíva sa týkala zlepšenia komunikácie mesta s občanmi (t. j. zvýšenie vzdelávania, komunikácie a účasti verejnosti na environmentálnom manažmente mesta). Jednou z úloh bolo vytvorenie zásad a nájdenie vhodného miesta na lepšiu komunikáciu samosprávy a občanov. Na informáciu verejnosti o snahách mestského úradu sa využili miestne médiá a doplnkové materiály, ktoré sa venovali predovšetkým objasneniu pojmu *trvalo udržateľné mesto*. Ďalšie úsilie bolo zamerané na vytvorenie priestoru pre komentáre občanov. Organizovanie mítingov sa nestretlo so záujmom verejnosti. Jeden z organizátorov povedal: *„Bolo to frustrujúce, nakoľko na míting s 12 predstaviteľmi mesta sa dostavilo iba 5 občanov“*. Podnikli sa kroky na prehodnotenie a prekonanie týchto ťažkostí. V júni 2000 sa zorganizoval míting s predstaviteľmi VOCA (slovenskej MVO podporujúcej identifikáciu komunit s ich perspektívami, ako aj projekty miestneho rozvoja), na ktorom predstavili koncepciu *„načúvania“* pri komunitných iniciatívach. Aj napriek týmto snahám nebol dostatok politickej motivácie k závažnejším krokom, keďže sa ukázalo, že záujem verejnosti je nedostačujúci. Nezaujímajú verejnosti môže prameniť z nedostatočne rozvinutého sociálneho kapitálu, ale aj z chýbajúcej tradície podieľania sa na veciach verejných.

Táto štúdia ilustruje dôležitý aspekt programov trvalo udržateľného rozvoja. Celkový rámec je pre integrované strategické plánovanie environmentálneho manažmentu a rozvoja komunity neoceniteľný. Skutočný úspech závisí od existencie sociálneho kapitálu v konkrétnej komunite. Táto situácia evo-

kuje otázku: Ako dosiahnuť dostatočnú úroveň sociálneho kapitálu?

Druhá štúdia demonštruje spôsob či nástroj, ktorý je sľubný z hľadiska dosiahnutia pozitívnych výsledkov pri podpore kultivácie sociálneho kapitálu. Je to príklad len jedného nástroja, existuje však mnoho rozličných metód, ktoré by mohli byť využité na posilnenie kritickej masy verejnosti. Štúdia je spojená s mestom Martin. Primárne sa zameriava na históriu a vplyv programu sociálneho rozvoja na miestnu komunitu, hlavne v krajine v období transformácie s malou tradíciou účasti verejnosti. Táto štúdia poukazuje na význam spomínaného druhého prístupu v kontexte programov podporujúcich udržateľný rozvoj na miestnej úrovni.

Martin leží v Turčianskej kotline, má približne 60 000 obyvateľov a z historického hľadiska je považovaný za kultúrne centrum Slovenska. Štúdia vychádza z projektu *Vytváranie občianskej spoločnosti (VOS)*, ktorý prebiehal v Martine od januára 2000. Projekt pripravila Elizabeth Brewerová a Mathew Brennan (obaja US Peace Corps) spolu s T. Repoňom (miestnym učiteľom občianskej náuky). Išlo o metodologické spojenie techník rozvoja komunity, procesov manažmentu, teórie demokracie a praktických skúseností amerických dobrovoľníkov a vyučovacích modelov.

Prvým cieľom bolo umožniť účastníkom osvojiť si správanie aktívneho občana. Programové moduly naučili študentov skúmať ich spoločnosť, identifikovať jej klady, výhody a potreby. Naučili sa tiež plánovať, vytvárať a hodnotiť projekty komunit. Druhým cieľom bolo presadiť včlenenie nových vyučovacích metód do slovenských škôl. Komunita môže využiť materiály z tohto programu pri práci s mládežou i dospelými. Pilotný projekt v Martine prebiehal od januára do júna 2000, zapojila sa doň skupina študentov a miestne MVO. Študenti realizovali svoj vlastný projekt v strednej škole, kde si najskôr vytvorili a otestovali dotazník. Potom zisťovali názory spolužiakov, učiteľov a zamestnancov na túto školu. Po spracovaní výsledkov nasledovali diskusie so študentským parlamentom, učiteľmi a riaditeľom školy. Tieto isté metódy sa použili pri získavaní odpovedí od vedúcich komunit, paralelne sa realizovali tri malé projekty.

Z materiálov projektu VOS sa študenti zoznámili so sedemstupňovým procesom riešenia problému, ako aj so základmi plánovania, implementácie a hodnotenia projektu. Členovia miestnych MVO Ľudia a MVO Iniciatíva spolupracovali s účastníkmi v pracovných skupinách. Pomohli definovať problémy komunity, rozvinúť alternatívne riešenia a neskôr plánovať predbežné projekty podľa posledných výsledkov. Predsedníčka MVO Iniciatíva (dovtedy mládežníckeho klubu), Andrea Gonová, ktorá sa tiež zúčastňovala na tréningoch, sa rozhodla využiť metodológiu projektu VOS a zmeniť túto MVO

na profesionálnu občiansku organizáciu. Tak vzniklo Centrum občianskej aktivity, ktoré výrazne ovplyvňuje život spoločnosti v Martine. Vďaka aktivite dobrovoľníkov z tohto centra sa uskutočnilo stretnutie vedúcich osobností charity, štátnych inštitúcií a občianskych združení. Títo rozdielni partneri boli potom schopní využiť novoobjavené miestne dobrovoľnícke aktivity (zapojenie verejnosti a sociálny kapitál). Jedným z príkladov je Detský domov v Martine, ktorý mal vždy málo zamestnancov, v dôsledku čoho sa deťom nedostávalo náležitej pozornosti. Centrum občianskej aktivity ponúklo 15 dobrovoľníkov, ktorí tam teraz pravidelne pomáhajú.

Celkovo Centrum umožnilo začleniť 25 dobrovoľníkov do desiatich komunitných organizácií. Výsledkom sú hlbšie vzťahy medzi vedúcimi osobnosťami MVO, charitatívnych organizácií, predstaviteľmi samosprávy a organizácií sociálnych služieb. Spolupráca prerastá do riešenia problémov a plánovania výsledkov, čo hodlajú ďalej využiť a snažia sa získať pre spoluprácu miestnych poslancov. Centrum občianskej aktivity využíva metodológiu VOS aj pri workshopoch zameraných na občiansku participáciu. Tieto materiály používajú predovšetkým pri tréningoch mladých ľudí, hlavne dobrovoľníkov s cieľom obohatiť ich o praktickú znalosť komunity, demokracie a občianskej aktivity.

Projekt VOS mal, samozrejme, výrazný vplyv na sociálny potenciál obyvateľov Martina. Je to demonštrované viacerými spôsobmi. Po prvé, mnohí účastníci tohto programu sa stali občiansky aktívni. Oboznámili sa s metodológiou, a potom spolupracovali s MVO Iniciatíva, prostredníctvom Centra občianskej aktivity. Zvýšená sociálna a občianska aktivita je dôležitý výsledok. Je to jasný príklad rozvoja sociálneho potenciálu. Do projektu sa zapojilo dostatočné množstvo občiansky aktívnych ľudí, ktorí sú schopní uskutočňovať zmeny v martinskej komunite. Po druhé, zúčastnené MVO boli ovplyvnené tréningom a skúsenosťou vo väčšej miere. Projekt VOS podnietil reformu MVO Iniciatíva, zvýšenie dobrovoľníckych aktivít a rozšírenie prostriedkov rozvoja komunity. Oba kroky sú veľmi významné, pomáhajú vytvárať bohatý život komunity (t. j. dobrovoľnícke aktivity) a sú návodom, ako konať v takomto prostredí. A napokon, zvýšenie sociálneho potenciálu umožnilo vznik dostatočne veľkej skupiny aktívnych občanov, ktorá začala rozvíjať husté siete vzájomnej spolupráce.

Tieto dva príklady potvrdzujú a ilustrujú teoretické postuláty spomínané v úvode. Dokumentujú aj výrazný pokrok, ktorý sa môže dosiahnuť využitím dvoch odlišných stratégií (využitie potenciálu kombinovaného prístupu). Implementácia kombinovaného prístupu môže znamenať výrazný pokrok v živote kumunity miest, ktoré chcú ísť cestou udržateľného rozvoja. A naviac, budú

diverzifikovať a posilňovať aktívny demokratický charakter danej komunity. Čo je najdôležitejšie, môžu rozšíriť ich priestor na výber, a tak si uvedomiť dynamiku pluralistických demokratických koncepcií.

Z angličtiny preložili: Michaela Hajduková, Danica Ilavská a Richard Müller

Literatúra

- Fennell, E., Masters, R.: Building on Success: Transnational Partnerships for Better Services to Local Communities. The Local Government Management Board (LGMB) and The British Council, 2, 1998.
- Chrislip, D.: Defining Civil Society: The Dimensions of Engagement. 14, 1997.
- Markowitz, P.: Guide to Implementing Local Environmental Action Programs in Central and Eastern Europe. Institute for Sustainable Communities and Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe. Montpelier, Vermont USA and Szentendre, Hungary, 2000, 13, 14.
- Nagy, M., Bowman, M., Dusik, J., Jendroska, J., Stec, S., Zwiep, K., Zlinszky, J.: Manual on Public Participation in Environmental Decisionmaking: Current Practices and Future Possibilities in Central and Eastern Europe. Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe Budapest, 1994, 65, 68.
- Naeem, S., Li, S.: Biodiversity Enhances Ecosystem Reliability. Nature V, 390, 4, 1997, p. 507, 508.
- Putnam, R.: The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. The American Prospect (Spring), 1993, 35, 36.
- Roučková, M.: Related Personal Information. TUM (Sustainable City Program). Coordinator: Mestský Úrad Púchov. Púchov, 2000.
- Tilman, D., Downing, J. A.: Biodiversity and Stability in Grasslands. Nature V, 367, 1994, 363, 365.
- UNCHS/UNEP: The SCP Process Activities: A Snapshot of what they are and how they are Implemented. United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS-Habitat) and United Nations Environment Program (UNEP). Nairobi, 1998.
- UNCHS/UNEP: The SCP Source Book Series 1-5. United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS-Habitat) and United Nations Environment Program (UNEP). Nairobi, 1999.

Jeremy M. Alcorn, Peace Corps Slovakia, Regionálne environmentálne centrum pre strednú a východnú Európu, Vysoká 18, 811 06 Bratislava
E-mail: rec@changenet.sk

Mathew Brennan, US Peace Corps Slovakia, Kremnická 6, 851 01 Bratislava
E-mail: mathewjbrennan@yahoo.com